

Mikpunt moskee

Mikpunt moskee

Geredigeerd door Ineke van der Valk

UNIVERSITEIT LEIDEN

Brave New Books, Amsterdam 2019

Ineke van der Valk/Islamic Institute Netherlands/de auteurs

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan mits daarbij
de bron wordt vermeld.

2019

ISBN 9789402190083

Dit boek is geschreven in opdracht van het *Islamic Institute Netherlands for Education and Research*. De missie van dit instituut is het genereren van kennis over de islam en moslims, in het bijzonder in Nederland. Dit met het oog op de ontwikkeling van wederzijds begrip tussen moslims en niet-moslims en van een harmonieuze samenleving.

Inhoud

Inleiding 7

Ineke van der Valk

Besluitvorming moskeebouw bepaald door islamofobe tendensen? 25

Roemer van Oordt

Discriminerende factoren onderbelicht in gerechtelijke aanpak 46

Alper Cinar en Noehad Aseban

Ervaringen met moslim discriminatie in de Turkse gemeenschap 63

Yavuz Unal

De staat van islamofobie 85

De interactie tussen staat en moskee organisatie in de regulering van moslims

Martijn de Koning

‘Kan de minister aangeven hoe hij deze incidenten duidt?’ de reactie van politici op geweldsincidenten gericht tegen moskeeën 105

Ewoud Butter

Maatschappelijke uitsluiting en islamofobie: actie en reactie uit moslimhoek 129

Rasit Bal

Maatschappelijke waarde van moskeeën in Nederland 142

Welmoet Boender

Een reflectie over de onschendbaarheid van de moskee 158
Mohamed Ajouaou

Onbekend maakt onbemind 173
Hanneke Gelderblom en Jan Post Hospers

Afkortingen 186

Over de auteurs 188

Inleiding

Ineke van der Valk

Het is dit jaar dertig jaar geleden dat de zogenaamde Rushdie-affaire plaats vond. De wereld werd in 1989 opgeschrikt door felle demonstraties van al even felle moslims in islamitische landen en migratielanden die het boek *Duivelsverzen* van Salman Rushdie opnamen als een teken van godslastering. Niet veel later brak de Golfoorlog uit en in 2001 werd de wereld opgeschrikt door een aanslag op de Twin Towers in New York. In Nederland bracht de moord op Theo van Gogh door een islamistische extremist in 2004 een schokgolf teweeg die velen op het anti-islam pad brachten. De politici Frits Bolkestein, Pim Fortuyn, Hirsi Ali en Geert Wilders exploiteerden in deze periode achtereenvolgens ieder op eigen wijze in min of meerdere mate het thema 'islam als achterlijke religie en cultuur'. Sindsdien zijn negatieve beeldvorming, weerstand en agressie tegen islam en moslims wereldwijd niet meer van de maatschappelijke en politieke agenda's weg geweest.

Een studie naar de historische beeldvorming over de islam in Nederland laat voor de eerste jaren van deze eeuw een eensgezind beeld zien waaraan wetenschap, media en politiek hun bijdrage hebben geleverd: massieve beschuldigingen aan het adres van de islam, die een wolf in schaapskleren zou zijn en 'fundamenteel onbetrouwbaar ten opzichte van niet-moslims'.¹ Het longitudinale project *De sociale staat van Nederland* van het SCP peilt tweejaarlijks hoe de stemming in het land is ten aanzien van migratie waarbij ook de houding tegenover moslims regelmatig voorwerp van onderzoek is. Uit dit onderzoek is gebleken dat ongeveer de helft van de bevolking een negatieve houding heeft tegenover moslims. Toch vindt 68% dat discriminatie verwerpelijk is.² Een opmerkelijke punt dat uit een onderzoek van I&O Research i.s.m. De Volkskrant ³ naar voren komt, is dat één op de tien burgers een ongelijke behandeling van moslims voor staat. Met andere woorden, ondanks een wettelijk verbod vindt discriminatie tamelijk brede ondersteuning. Opmerkelijk is verder dat slechts 55% het oneens is met de stelling dat alle moskeeën moeten worden gesloten, 21%

staat hier neutraal tegenover terwijl 21% van de burgers alle moskeeën in Nederland wil sluiten. Nu kunnen natuurlijk vraagtekens worden gesteld bij dit soort onderzoek waarbij vooroordelen soms op een presenteerblaadje worden aangeboden door de manier van vragen stellen, maar toch is het opmerkelijk dat het voor veel mensen blijkbaar normaal is om te opperen dat alle moskeeën moeten worden gesloten. Zo'n maatregel raakt direct aan bepalingen in de Grondwet over de vrijheid van religie en zou een groot aantal burgers treffen. Als we ons beperken tot de twee grootste groepen burgers met een migratie-achtergrond dan blijkt dat 86% van de inwoners met een Turkse achtergrond en 94% met een Marokkaanse achtergrond zichzelf als moslim ziet. Van hen bezoekt respectievelijk 40% en 37% minimaal één keer wekelijks de moskee.⁴

Gezien het bovenstaande wekt het nauwelijks verbazing dat moslims de perceptie delen van een vijandig maatschappelijk klimaat en een gebrek aan acceptatie en dat zij gevoelens van uitsluiting en discriminatie ervaren.⁵ Het percentage inwoners van verschillende etnische afkomst dat te maken heeft gehad met discriminatie is in de afgelopen tien jaar gestegen.⁶ Let wel, het gaat bij het onderzoek waaruit deze stijging blijkt, niet alleen om discriminatie op grond van religie maar ook op grond van etnische afkomst. Deze stijging wordt bevestigd in onderzoek van de EU's *Fundamental Rights Agency* onder moslims, voor Nederland onder Turken en Marokkanen. Vergeleken met 2008, toen er een soortgelijk onderzoek werd gedaan, was het percentage respondenten in de EU landen dat zich gediscrimineerd voelt sterk gestegen: van 10 naar 17% maar voor mensen van Noord-Afrikaanse afkomst in Nederland was dit zelfs 50%. De tweede generatie rapporteerde meer ervaringen dan de eerste en vrouwen meer dan mannen. Opmerkelijk is dat bij veel uitlatingen en praktijken verwezen wordt naar achternaam, kleding, uiterlijk en huidskleur. Dit laat zien hoezeer deze vorm van discriminatie deel uitmaakt van een algemener verschijnsel dat racisme heet. En ook dat het vaak gaat om een verstrengeling van gronden: religie, etniciteit waarbij voor vrouwen dan ook weer gender er doorheen speelt.

Wat verklaart nu deze hoge scores voor Nederland? Het rapport laat zich er niet over uit maar ik wil hier een belangrijke factor noemen: het negatieve openbare opinie klimaat rond moslims/islam waarin politiek en media een belangrijke want vormende rol spelen. Deze belangrijke rol

bleek ook nog onlangs uit een onderzoek naar triggerfactoren voor moslim discriminatie onder jongeren.⁷ Een recent onderzoek van de Groene Amsterdammer in samenwerking met wetenschappers van de Universiteit van Amsterdam toont eveneens de belangrijke rol van media en politiek in negatieve beeldvorming over moslims-islam.⁸ *Big data* onderzoek in krantenartikelen en parlementaire debatten toont aan dat er na de eeuwwisseling steeds minder over de islam werd geschreven en gesproken als religie en steeds meer als een ‘radicaal’ gedachtegoed, als ideologie. *Big data* onderzoek in het kader van de Monitor Moslim Discriminatie 2017 liet al voor de weblogs GeenStijl en PowNed zien hoe islam en moslims vanaf 2003 een steeds belangrijker onderwerp van debat werden waarbij de benadering bijna altijd negatief is.⁹ Moslims worden er afgeschilderd als culturele of politieke bedreiging en tot object van haat gemaakt.

Na lange tijd onderbelicht te zijn gebleven wordt discriminatie van moslims sinds enkele jaren door meldorganisaties en politie apart geregistreerd. Deze registraties laten relatief hoge waarden zien, zo tonen de verslagen van deze meldpunten en de politie, de overzichten van het Verwey-Jonkerinstituut¹⁰ en de Monitor Moslim Discriminatie rapporten van de afgelopen jaren.¹¹

Discriminatoire agressie tegen moskeeën

Discriminatie van moslims komt onder meer tot uiting in daden van agressie tegen moskeeën en dat is het centrale thema van deze bundel. Het ene jaar waren het er meer, het andere minder, mede afhankelijk van politieke en maatschappelijke gebeurtenissen, binnenslands of daarbuiten. Dergelijke voorvallen zijn langzaam een structureel gegeven geworden. Dit laten de periodieke Monitor Moslim Discriminatie rapporten zien die in de afgelopen jaren zijn verschenen, evenals het overzicht dat op Republiek Allochtonie wordt bijgehouden.¹² In de bijdrage van Yavuz Unal in dit boek wordt daar voor het eerst nog een overzicht over de afgelopen twintig jaar van de eigen registratie van moskeeën die zijn verbonden aan de Islamitische Stichting Nederland (ISN) aan toegevoegd. Een opvallende recente ontwikkeling is de toename van acties bij moskeeën door verschillende rechtsextreme organisaties als Pegida, Identitair Verzet, Voorpost, Rechts in Verzet en lokale groepen. Actievormen variëren van barbecues bij moskeeën tot het ophangen van spandoeken en posters, het afsluiten van hek-

ken, het vertonen van een anti-islam film en het plaatsen van kruizen op een bouwterrein. Meer agressieve en intimiderende actievormen worden vaker nog steeds anoniem ingezet maar bleken diverse malen eveneens te zijn uitgevoerd door (leden van) rechtsextreme bewegingen. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de onthoofde en met bloed besmeurde pop die in januari 2018 bij een moskee in Amsterdam Noord werd geplaatst. Steeds vaker zijn voorkeursobjecten voor intimiderende acties moskeeën die salafistisch zijn of zo worden gezien en ISN moskeeën. Ook hierin tonen zich contextuele invloeden in binnen- en buitenland. Voor zover bekend hebben zich in 2017 twintig discriminatoire incidenten bij moskeeën voorgedaan en in 2018 zesentwintig.¹³ Intussen besteden AIVD en NCTV meer dan voorheen aandacht aan intimiderende protestacties tegen moskeeën.

Op 15 maart 2019, net voor de afronding van dit manuscript, vond in twee moskeeën in Christchurch Nieuw Zeeland een moordaanslag plaats op gelovigen die er bijeen waren voor het vrijdaggebed. Er vielen tientallen doden en gewonden. Moslims wereldwijd, bewoners van Christchurch, Nieuw-Zeelanders en mensen waar dan ook ter wereld waren in shock, spraken hun afschuw uit en betuigden hun medeleven met slachtoffers en nabestaanden. Hier in Europa, in Nederland leek het op het eerste gezicht ver weg maar al gauw werd duidelijk dat dat in de huidige tijd en gezien de omstandigheden maar zeer betrekkelijk is. De dader liet de moordpartij vergezeld gaan van de nodige zelf gefabriceerde publiciteit door de aanslag te filmen en een manifest op social media te plaatsen. Hij maakte hierin duidelijk dat hij tijdens een reis door Europa was geradicaliseerd, dat het betreffende doelwit tamelijk willekeurig was gekozen en evengoed een andere moskee in een ander Westers land had kunnen zijn. Daarnaast werd duidelijk dat hij voor zijn daden inspiratie vond in een rechts-extremistische ideologie die wereldwijd steeds breder wordt aangehangen. Anders Breivik was zijn rolmodel en hij nam veel van deze extremist over zoals publiciteit over zijn motieven en ideologische overwegingen in de vorm een manifest dat gelijktijdig werd verspeid. Breivik zit in Noorwegen een gevangenisstraf uit wegens een aanslag in 2011 bij het Noorse parlement en op sociaaldemocratische jongeren die op zomerkamp waren op het eiland Utoya. Hij hield hen mede verantwoordelijk voor de islamisering van Noorwegen. De dader van Christchurch deelt veel denkbeelden met Breivik, niet in de laatste plaats het idee dat geweld de enige methode is om het politieke doel van een homogene blank etnische samenleving te

realiseren. Hij noemt moslims indringers die erop uit zijn de oorspronkelijke bevolking van westerse landen te verdringen. Dergelijke theorieën van ‘omvolking’ zijn een onderdeel van de Alt Right ideologie. Deze ideologie vindt sinds de opkomst van Trump in de Verenigde Staten wereldwijd breed weerklank, vooral via social media, ook in Nederland.

Vermoedelijk mede in reactie op deze terreurdaad vond enkele dagen later in een tram in Utrecht een aanslag met terroristisch oogmerk plaats waarbij opnieuw doden vielen.

Daden van discriminatoire agressie tegen moskeeën – brandstichting, het deponeren van dierenresten, bedreiging, bekladding, vandalisme – maken deel uit van een breed spectrum van maatschappelijke verschijnselen die gericht zijn op uitsluiting en onderdrukking van etnische en religieuze minderheidsgroepen, een verschijnsel dat we aanduiden met de term racisme en bij moslims met de meer specifieke term islamofobie. Net als islamofobie zijn racisme en in mindere mate discriminatie begrippen die in de huidige tijd controversieel zijn. De verschijnselen en daarmee de concepten worden niet door iedereen erkend en ze worden verschillend gewaardeerd. Daarnaast worden ze vaak verkeerd begrepen. Daarom wordt bij deze inleiding in een kader een korte duiding van deze concepten gegeven.

Deze bundel is voortgekomen uit de zorg die er leeft in moslimgemeenschappen over weerstanden en discriminatoire agressie tegen moskeeën en uit hun wens beter onder de aandacht te brengen welke betekenis moskeeën in Nederland hebben. Het boek is bedoeld voor een breed publiek dat belangstelling heeft voor de plaats van de islam en moslims in Nederland. Het is in het bijzonder van belang voor studenten en professionals, voor beleidsmakers, wetenschappers en politici, zowel op landelijk als op plaatselijk niveau.

Het boek bevat bijdragen van auteurs die goed zijn ingevoerd in de verschillende aspecten van religie, van de islam in het bijzonder, van discriminatie en racisme en van vraagstukken rond integratie en inburgering. Zij hebben een academische achtergrond in onder meer islamitische theologie, theologie, islamstudies, de rechtswetenschap, tekstwetenschap en sociale wetenschappen waaronder politicologie en antropologie. Zij hebben ervaring in de politiek en/of in het maatschappelijke middenveld en in sociale bewegingen.

De bijdragen zijn verschillend van karakter, sommige zijn meer essayistisch en andere meer academisch. Zij kunnen in wisselende volgorde worden gelezen. In de eerste bijdragen ligt het accent op de verschillende aspecten van discriminatoire agressie en weerstanden tegen moskeeën. Vervolgens komen de geschiedenis en analyse van de reacties van de politiek en overheid aan de orde. Dan zijn er bijdragen die meer licht werpen op de impact op en reacties van moslims op discriminatie en agressie. Tenslotte kunnen in de laatste, verdiepende bijdragen over de betekenis van moskeeën, hun onschendbaarheid en de waarde van dialoog aanknopingspunten worden gevonden voor meer acceptatie, verbetering van relaties tussen de meerderheidsbevolking en islamitische gemeenschappen en het tegengaan van discriminatie.

Moskeeën liggen niet alleen met enige regelmaat onder vuur van discriminatoire agressie en geweld, zij zijn ook voorwerp van protesten die langs legale weg worden geuit maar niet zelden doelen op een aantasting van grondrechten zoals de vrijheid van godsdienst. Roemer van Oordt gaat hier op in. De komst van nieuwe moskeeën wordt vaak met argusogen bekeken. Als de bouwplannen aan alle procedures en wettelijke voorschriften voldoen, lijkt steeds vaker een breed scala aan gelegenheidsargumenten uit de kast te worden gehaald om een besluit te traineren of negatief te beïnvloeden. Toch worden de meeste bouwplannen gerealiseerd, zij het onder steeds verdergaande en selectieve voorwaarden. In feite vindt er slechts een beperkt aantal incidenten plaats, die door alle (media)aandacht wél de perceptie bepalen. De auteur constateert wel een zorgwekkende onderstroom: op de achtergrond komt het gelijkheidsbeginsel voor moslims door het aan kracht winnende anti-islam sentiment steeds meer onder druk te staan. Alleen al hierom moet de gang van zaken rond de nieuw- en verbouw van moskeeën een blijvend aandachtspunt zijn.

Alper Cinar en Nouad Aseban behandelen de jurisprudentie van strafzaken over geweld tegen moskeeën. Terwijl veel zaken onopgelost blijven, überhaupt niet gemeld of door de politie terzijde gelegd worden, hebben in de loop van de afgelopen twintig jaar, voor zover in gepubliceerde bronnen terug te vinden, 27 rechtszittingen plaatsgevonden waarin daders daadwerkelijk veroordeeld werden wegens geweld tegen moskeeën. In het merendeel van de gevallen ging het om brandstichting. Vaak waren er meerdere daders betrokken. Het is interessant om te zien welke ont-

wikkelingen zich daarin hebben voorgedaan. Worden daden van agressie zwaarder gestraft sinds er politiek en maatschappelijk meer aandacht voor is? Cinar en Aseban vergelijken enkele strafzaken waarbij sprake is van agressie tegen moskeeën na de moord op Theo van Gogh met de strafzaak na de aanslag op de moskee in Enschede in 2016. Zij constateren dat de algemene verharding van de maatschappij duidelijk is terug te zien in de kwalificatie van de strafbare feiten. Het discriminatoire aspect in de strafzaken dat aanleiding vormt voor een zwaardere straf, bleef echter in het merendeel van de gevallen buiten beschouwing, niet alleen bij het OM maar ook bij de rechter.

Yavuz Unal bespreekt de ervaringen met moslim discriminatie binnen de Turkse gemeenschap. Hij geeft cijfers over de door ISN geregistreerde daden van agressie tegen moskeeën over de afgelopen 20 jaar. Deze cijfers laten duidelijk hogere waarden zien in tijden van maatschappelijke spanningen zoals na islamistische terroristische aanslagen of als er veel discussie is over de politieke ontwikkelingen in Turkije en de invloed ervan in het buitenland. Ook worden in deze bijdrage de uitkomsten besproken van een enquête onder vooral Turkse burgers over hun ervaringen met moslim discriminatie in de afgelopen vijf jaar. De uitslag hiervan illustreert hoe dit maatschappelijk probleem wordt ervaren. De respondenten zijn mannen en vrouwen uit verschillende regio's van Nederland, merendeels jonger dan 50 jaar en van Turkse komaf. Bijna de helft van hen heeft in die periode zelf een vorm van discriminatie meegemaakt, vooral op het werk en vooral via verbale uitingen. Het overgrote deel van de respondenten is van mening dat er onvoldoende maatregelen worden getroffen om deze vorm van discriminatie tegen te gaan en verwacht dan ook dat dit probleem in de nabije toekomst alleen maar erger zal worden. Moslims mogen dan de doelgroep van islamofobie zijn, het is niet uitsluitend hun probleem, zo betoogt Unal. Hij ziet islamofobie als een internationaal probleem. Ngo's, overheden, politici, media, onderwijsinstellingen, het bedrijfsleven en religieuze leiders zullen zich allen moeten inspannen om hierin verandering te brengen. Zij zouden het gesproken en geschreven woord ethischer moeten gebruiken en islamitische samenlevingen niet langer moeten neerzetten als vreemd en inferieur aan andere culturen, zo bepleit de auteur.

De interactie tussen moskeeën en de overheid is het onderwerp van de analyse die Martijn de Koning maakt in *De staat van islamofobie, de in-*

teractie tussen staat en moskee organisatie in de regulering van moslims. Hij laat zien dat er een voortdurend spanningsveld heerst rond de belangen die de overheid enerzijds naar de moskeeën doen reiken en anderzijds steeds opnieuw doen terug deinzen. De overheid wil wel samenwerking maar op eigen voorwaarden. Dit alles staat zo wordt betoogd niet los van een mentaliteit die inspiratie vindt in een ideologie van islamofobie. Dit betekent tevens dat lokale en landelijke moskee organisaties uiteindelijk actief vorm geven en deelnemen aan een systeem waarin moslims op basis van ideeën over hun religie geracialiseerd worden als ‘de Ander’ en dat systeem ook reproduceren. Dat betekent echter niet aldus de auteur, dat de stelling dat het beleid islamofob is kan worden hard gemaakt, maar ook niet dat dit niet zo is. Ambigüiteit karakteriseert het beleid.

Ewoud Butter bekijkt hoe de Nederlandse politiek vanaf de jaren negentig reageerde op geweldsincidenten gericht tegen moskeeën, hoe dit onderwerp door verschillende actoren op de politieke agenda werd geplaatst en wat voor beleid hier uit voort kwam. Wanneer er in de Tweede Kamer over moskeeën werd gesproken, ging het vaak over de moskee als potentiële bron van dreiging en radicalisering en zelden over de moskee als doelwit van geweld. Toch is hier vooral de laatste acht jaar verandering in gekomen. Dankzij de inzet van maatschappelijke organisaties, wetenschappelijk onderzoek, sociale media en agendering vanuit het buitenland is dit onderwerp nadrukkelijker op de publieke en politieke agenda gekomen. Er is steeds meer aandacht voor moslim discriminatie en voor haatmisdrijven tegen moskeeën en er is een begin gemaakt met het ontwikkelen van beleid. Overigens gebeurde dit niet zelden als onderdeel van een soort handjeklap met moskee organisaties waarbij overheidsaandacht voor discriminatie van moslims werd gekoppeld aan een gezamenlijke strijd tegen terrorisme en antisemitisme. Ewoud Butter is voorzichtig positief als het gaat om het vooruitzicht op een brede en structurele aanpak door de overheid van moslimhaat, waaronder haatmisdrijven tegen moskeeën.

Rasit Bal schetst in zijn essay welke veranderingen er hebben plaats gevonden in identificatieprocessen rond godsdienst en cultuur onder invloed van de overgang van de eerste naar de tweede en derde generatie burgers van migrantenafkomst. Terwijl andere geloofsrichtingen zich door de secularisering steeds meer beperkten tot het privé domein liep de ontwikke-

ling van de islam in Nederland juist in omgekeerde richting: de islam werd steeds meer zichtbaar in het openbare leven. Tegelijkertijd ontwikkelde zich een sterk negatieve beeldvorming, soms uitlopend in vormen van islamofobie – een nieuw narratief waar moslims zelf en de omringende samenleving mee worstelen. Hoe hiermee om te gaan? Aan de kant van de moslims ontbreekt een gezamenlijke aanpak, zo betoogt Bal, en men is onvoldoende bereid tot solidariteit met andere gediscrimineerde groepen, terwijl dit omgekeerd wel wordt verwacht. Aan de kant van de meerderheidssamenleving ontbreekt een helder onderscheid tussen islamkritiek en islamofobie en er is geen bereidheid het probleem van moslim discriminatie aan te pakken. Moslims en niet-moslims zien elkaar teveel als een blok en zo blokkeert een vicieuze cirkel een oplossing.

Volgens Welmoet Boender zijn moskeeën zijn te zien als maatschappelijke voorzieningen die niet alleen van belang zijn voor de gelovigen maar ook voor de omringende samenleving. Een groot aantal door haar besproken rapporten overtuigend het belang van moskeeën voor de ondersteuning van kansarmen en zwakkeren in de samenleving. Moskeeën hebben een functie in de buurt, vangen mensen op die behoefte hebben aan psychosociale ondersteuning, vervullen een educatieve functie en fungeren als aanspreekpunt voor overheid en allerlei instellingen.

Dat agressie tegen moskeeën bij de gelovigen zo hard aan komt heeft eronder andere mee te maken dat agressie het karakter van onschendbaarheid aantast. Islamitisch theoloog Mohamed Ajouaou gaat hier op in. Nederland is intussen vertrouwd met het fenomeen kerkasiel. Nadat in de jaren zeventig 182 Marokkanen in kerken hun toevlucht hadden gezocht om uitwijzing te voorkomen. Toen het er op een zeker moment erg om spande, werden er continue kerkdiensten gehouden. Sindsdien is er meer dan vijftig keer naar dit actiemiddel gegrepen – ook recent. Hoe zit het met de onschendbaarheid van de moskee? Wat zegt de theologie en bestaat er zoiets als een wettelijk kader waarin dit wordt gewaarborgd? De uiteenzetting van Mohamed Ajouaou geeft een interessante blik op een stukje geschiedenis en leer van de islam en maakt duidelijk waarom daden van agressie in en om de moskee als ontheiliging worden ervaren.

Vormen van dialoog tussen vertegenwoordigers van de verschillende religies in Nederland bestaan al enkele decennia maar zijn weinig beschreven.

Hanneke Gelderblom en Jan Post Hosper die beide vanuit andere religies, respectievelijk jodendom en christendom, verbonden zijn aan initiatieven die zich richten op dialoog onderling en met moslims, behandelen op basis van archiefstukken en eigen ervaringen in verschillende projecten de gang van zaken rond het fenomeen dialoogbijeenkomsten. Vormen van dialoog zijn uiterst nuttig om tot een betere acceptatie te komen van moslims, islamitische gebedshuizen en de islam in Nederland. Het blijkt steeds opnieuw: het beste wapen tegen discriminatie en racisme is contact van mensen met mensen. Georganiseerde vormen van dialoog bieden hiervoor een kader. De auteurs gaan in op de fasen die in het proces van dialoog onderscheiden worden, wat valkuilen zijn en hoe verschillende projecten in de afgelopen jaren ervaring hebben opgedaan met processen van dialoog. Maakt onbekend onbemind zoals de titel van dit essay luidt, omgekeerd mogen we verwachten dat bekendheid goed doet en dat lijkt ook de ervaring in deze projecten.

Tenslotte

Moslim discriminatie wordt volgens een sociaal psychologisch onderzoek in negen EU-landen verklaard door traditionele vooroordelen en door de dreiging van terreur en de ervaren steun van moslims voor terrorisme.¹⁴ Niet alleen in Nederland, ook in andere westerse landen is een patroon zichtbaar in het voorkomen van daden van agressie tegen moskeeën. Er is vaak sprake van een toename van incidenten nadat een islamistische terroristische aanslag heeft plaats gevonden. Dit is bijvoorbeeld onderzocht in het Verenigd Koninkrijk.¹⁵ Volgens dit onderzoek vinden pieken in hate incidents normaliter plaats in een tijdsbestek van 24-48 uur online en 48-72 uur offline nadat een aanslag is gepleegd. Het aantal en de ernst van incidenten die na zo een aanslag plaats vindt, wordt beïnvloed door de manier waarop de overheid, politie en media op de aanslag reageren. Andere factoren die van invloed zijn, zijn het aantal slachtoffers en de mate van wreedheid van de aanslag, de emotionele verbinding die het publiek ervaart bij de gebeurtenis en de patriottische emoties die door het gebeuren worden getriggerd. Om discriminerende reacties zoveel mogelijk in te dammen en pieken in haat misdrijven te voorkomen moet er een onmiddellijk een antwoord worden gegeven door overheid en politieke partijen in reactie op de gebeurtenis die mogelijke anti-moslim reacties teweeg brengt (aanslag oid) in een streven naar een landelijk eensgezinde reactie.

Expliciet dient te worden gecommuniceerd dat een terrorist niet een hele gemeenschap vertegenwoordigt. De conclusie is dat duidelijk en zichtbaar leiderschap van regering en politiek cruciaal zijn om haat incidenten zoveel mogelijk te voorkomen.¹⁶ Een duidelijke oproep dus aan politiek en media maar ook aan allerlei andere landelijke en plaatselijk stakeholders om niet weg te kijken maar een ferm standpunt in te nemen ter bescherming van moslim gemeenschappen waar deze op oneigenlijke gronden onder vuur liggen. Moskeeën en andere islamitische objecten zijn niet alleen mikpunt als er sprake is van een directe en duidelijke aanleiding. Extreemrechtse groepen richtten hun aandacht meer en meer en met enige regelmaat op intimiderende acties tegen moskeeën. Waar grenzen worden overschreden en geweld wordt ingezet zal in vervolging en rechtspleging meer dan tot nu aandacht moeten zijn voor het discriminatoire, strafverzwarende aspect in deze acties. Moskeeën zullen door de overheid moeten worden gesteund in het treffen van veiligheidsvoorzieningen.

Verschillende maatschappelijke groepen ervaren verschillende vormen van discriminatie. Discriminatie lijkt voor alle erkende (discriminatie) gronden (gender, seksuele voorkeur, religie, etniciteit etc.) een vrij structureel voorkomend gegeven. Tegelijkertijd zien we bij alle gronden een conjunctuur die reageert op de context en actuele gebeurtenissen: als de spanningen rond het Israël Palestinaconflict toenemen, zien we een toename van antisemitisme; als er islamistische terreur aanslagen plaats vinden, zien we meer gevallen van islamofobe agressie; als de Zwarte Piet discussie oplaait zien we meer gevallen van discriminatie van Afro-Nederlanders. Toch is er bij moslimdiscriminatie meer aan de hand in vergelijking met de andere gronden/groepen. Alleen hier is er sprake van een breed gedeeld algemeen onderliggend klimaat van antipathie en negatieve beeldvorming. Dat is een zeer zorgelijke trend die naast de bestrijding van uitingen ervan maatschappij breed om een antwoord vraagt. In de media, in de politiek, in het onderwijs en in de publieke discussie moet deze mainstream voedingsbodem voor discriminatie worden weggenomen. Andere preventieve maatregelen moeten vooral gezocht worden in vormen van dialoog, in educatief beleid en in een eerlijk sociaal beleid dat geen enkele groep, en zeker jongeren niet, in de kou laat staan.

Centrale begrippen¹⁷

Het begrip racisme

Racisme wordt vaak teruggebracht tot een eigenschap van individuen of tot een aspect van intermenselijke verhoudingen. Het zou mensen aanzetten tot een bewuste daad van discriminatie van medeburgers op grond van etnisch/raciale groepskenmerken. Racisme strekt echter verder dan het individu en de intermenselijke verhoudingen. Het gaat hier om een complex en veelzijdig maatschappelijk verschijnsel dat processen van maatschappelijke ongelijkheid en machtsverhoudingen vorm geeft. Dat doen seksisme in man-vrouw verhoudingen en discriminatie op grond van sociale klasse ook, maar bij racisme staan afkomst en cultuur centraal. Racisme is tegelijkertijd een ideologie en een dimensie van de instrumenten en maatschappelijke praktijken die aan de ideologie uitdrukking geven. Racisme heeft vele gezichten. In verschillende samenlevingen ziet het er anders uit. In het verleden zag het er anders uit en toegepast op verschillende maatschappelijke groepen ziet het er weer anders uit. Vandaar dat ik het een complex en veelzijdig verschijnsel noem. Daarom ook is het wellicht beter te spreken in het meervoud: racismen in plaats van racisme. Moderne vormen van xenofobie, antisemitisme en islamofobie zijn verschillende verschijningsvormen van racisme als ideologie van uitsluiting, verschillende loten van eenzelfde stam. Het is onjuist om racisme alleen te verbinden aan huidskleur en andere biologische kenmerken zoals haar, ogen en dergelijke. Omdat veel ervaringen en kennis verloren zijn gegaan – er is bepaald sprake van achterstallig onderhoud – zijn we vergeten dat het in de geschiedenis bij toen heersende vormen van racisme ook niet alleen om huidskleur en andere biologische kenmerken ging. Altijd speelden er elementen mee die te maken hadden met cultuur zoals taal en religie. Tegenwoordig kan alleen al een accent en een niet ‘Hollands’ klinkende naam leiden tot een proces van raciale discriminatie.

Racisme wordt in de wetenschap primair gezien als een historisch maatschappelijk bepaalde ideologie die met behulp van stigmatiseringsprocessen – waarin stereotypen en vooroordelen een rol vervullen – de basis legt voor discriminerende gedragingen en praktijken

van zowel individuen in alledaagse interacties als maatschappelijke instituties.¹⁸ Racisme is een van de grote problemen waar niet alleen sommige groepen maar de mensheid als zodanig mee worstelt. Geen enkel individu, sociale groep of natie is daar in beginsel vrij van omdat de neiging tot discriminatie op grond van groepskenmerken met de evolutie is meegegeven. Daarom is kennis opdoen en inzicht krijgen in dit verschijnsel zo belangrijk.

Het begrip islamofobie

In internationaal onderzoek naar het gebruik van de term islamofobie komt naar voren dat dit begrip voor het eerst werd gebruikt door twee Franse koloniale bestuurders in West Afrika.¹⁹ Toch ben ik onlangs gestuit op een vroeger gebruik van deze term. Eind negentiende eeuw werd opmerkelijk genoeg de term in Nederlands Indië gebruikt niet voor discriminatie *van* moslims maar voor discriminatie *door* moslims. Dit laat in ieder geval het gebruik van de term in een rapport over de stand van zaken rond het zendelingenwerk in Malang in 1892 zien.²⁰ Hoe gangbaar dit was is mij overigens niet bekend.

Het begrip islamofobie wordt in de huidige tijd gebruikt voor één van veel verschijningsvormen van racisme, een historisch gegroeide ideologie. In een islamofobe benadering wordt met beelden, teksten en gedragingen systematisch en consistent een negatieve betekenis gegeven aan 'de islam' en/of aan 'moslims'. Zo worden houding en gedrag van mensen beïnvloed ten gunste van sociale uitsluiting van moslims en hun ongelijke behandeling, cultureel, sociaal, economisch en politiek. Moslims worden niet alleen gediscrimineerd op de (discriminatie)grond van religie, maar vaak ook op grond van hun (etnische) afkomst. Discriminatie op grond van de islamitische religie richt zich soms ook op niet-moslims die als moslim gezien worden op basis van uiterlijke kenmerken zoals naam, taalgebruik, fysiek voorkomen en kleding, maar die zichzelf niet zo definiëren.²¹

Het begrip discriminatie

Bij discriminatie gaat het om gedragsaspecten. Discriminatie heeft betrekking op elke vorm van onderscheid, uitsluiting, beperking of

voorkeur die ten doel of ten gevolge heeft of kan hebben dat de erkenning, het genot of de uitoefening op voet van gelijkheid van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden teniet wordt gedaan of aangetast.²² Discriminatie kan verschillende groepen treffen. Erkende gronden zijn godsdienst of levensovertuiging, ras, geslacht, seksuele voorkeur, politieke gezindheid en leeftijd. Discriminatie is wettelijk verboden. Het gelijkheidsbeginsel is vervat in artikel 1 van de Grondwet en behoort tot de pijlers van de rechtsstaat.

Hoe werkt racisme?

Om te begrijpen hoe racisme werkt is het nodig om zicht te krijgen op verschillende deelprocessen en onderliggende attitudes. Wat hebben de verschillende vormen van racisme met elkaar gemeen? Het gaat steeds om een ideologie die erop gericht is om *outgroups* van etnische anderen op basis van fysieke en/of culturele kenmerken te *stigmatiseren*, *te marginaliseren*, *te inferioriseren*, *te depersonaliseren* en *uiteindelijk te ontmenselijken*. Dit gebeurt om hen in verschillende gradaties te kunnen domineren en uitsluiten van materiële en/of immateriële goederen. Tegenover de inferioriteit van de 'ander' staat de centrale, fundamentele overtuiging van de superioriteit van de eigen groep, natie of cultuur. Deze *ideologie van inferioriteit/superioriteit* is gericht op de (re)productie en bevestiging van ongelijke machtsverhoudingen, op het bevestigen van de dominantie van de meerderheidsgroep. *Groeps polarisatie* is een belangrijke dimensie in dit proces. Allereerst worden individuele mensen op een bepaald aspect van hun identiteit – het behoren tot een minderheidsgroep op basis van kleur, etnische afkomst, cultuur of geloof – tot een *homogene groep* gemaakt over wie *generaliserend* wordt gesproken. De minderheidsgroep zou op belangrijke kenmerken wezenlijk verschillen van de meerderheidsgroep. De unieke persoonlijkheid van individuen die is samengesteld uit meerdere identiteiten – m/v, nationaliteit van herkomst, professe, seksuele geaardheid, leeftijd, politieke visie – verdwijnt uit beeld ten gunste van een groepsbeeld. Getracht wordt de als essentieel en bepalend beschouwde verschillen een *schijn van natuurlijkheid en onveranderlijkheid* mee te geven.²³